

Waardestelling van de wandschildering 'Voor de industrie' van Eppo Doeve uit 1955 in het Van Maerlant College in 's-Hertogenbosch

Johanna Jacobs en Norman Vervat, kunsthistorici, Werkgroep Monumentale Kunst van erfgoedvereniging Bond Heemschut (WMK)

Mei 2021, definitieve versie juni 2021

Aanleiding

Aanleiding voor deze waardestelling is de voor 2022 geplande ingrijpende renovatie van het Van Maerlant College aan de Onderwijsboulevard 1 in 's-Hertogenbosch.

In het trappenhuis van deze scholengemeenschap bevindt zich een monumentale muurschildering van Eppo Doeve. Deze veelzijdige nationaal bekende kunstenaar vervaardigde deze wandschildering in 1955 ter gelegenheid van een tentoonstelling in het kader van een grotere manifestatie 'Etappe '45-'55' in 's-Hertogenbosch, waarbij tien jaar bevrijding en de resultaten van de wederopbouw centraal stonden. Met name de vestiging van maar liefst 252 nieuwe bedrijven in de provincie Noord-Brabant die eind 1954 werk verschaften aan 9900 mannen en 5100 vrouwen. Bij deze enorme "expansie der industriële werkgelegenheid" liep de stad 's-Hertogenbosch voorop met de vestiging van de meeste van deze bedrijven.¹ Het oppervlak van de stad verdubbelde in die tien jaar terwijl de bevolking toenam van 51.700 in 1945 naar 64.787 eind 1954.

De grote tentoonstelling van 'Etappe '45-'55' vond plaats van 5 tot 23 mei 1955 en werd vormgegeven door de Amsterdamse kunstenaars Wim Crouwel en Jan G. Elburg. Deze expositie vond plaats in tenten aan de Hekellaan en bestond voor een belangrijk deel uit een bloemententoonstelling rond een waterorgel van de vereniging Nederlandse Bloemisterij.² Het was de eerste tentoonstelling in dit genre in het zuiden van Nederland. Daarnaast zorgde kunstenaar Marius de Leeuw voor een wandversiering van 2.60 meter hoog en 17 meter lang. Eppo Doeve tenslotte maakte een schildering "voor de industrie".³

Omdat de schildering voor zover bekend geen titel heeft, zullen wij deze aanduiden met 'Voor de industrie'. Doeve vervaardigde de wandschildering op 25 panelen van Okoumé multiplex.⁴ Na afloop schonk de gemeente 's-Hertogenbosch de wandschildering aan de pas geopende Lagere Technische School Westdonk, een voorloper van het Van Maerlant College. De schildering werd aangebracht in het trappenhuis van de centrale hal en werd voor deze locatie op maat gemaakt door Doeve. Hij voegde er een hoek (onderaan de trap) aan toe, met een voor de ambachtsschool toepasselijke tekst Albertus Cuperinus (zie hierna).

In 2022 staat het Van Maerlant College op de nominatie ingrijpend te worden verbouwd waarbij ook bouwdelen worden gesloopt en andere een gewijzigde functie krijgen. De centrale hal zal niet meer als zodanig dienst doen. De aan genoemd college gelieerde Bossche Vakschool aan de Hervensebaan 5 in 's-Hertogenbosch wil het werk graag herplaatsen in haar schoolgebouw. Omdat het werk de afgelopen 66 jaar enige schade heeft opgelopen is er door restauratieatelier De Kunstkoesteraars een schade inventarisatie gemaakt en een restauratieadvies opgesteld.

De kosten van restauratie en herplaatsing zullen via fondsenwerving verworven moeten worden. Daarbij is een waardestelling van de wandschildering van groot belang.

De wederopbouw

Het werk van Eppo Doeve behoort tot een kunststroming in een bijzondere periode: de wederopbouw (1946-circa 1972). Deze periode wordt gekenmerkt door een nieuw elan dat gepaard gaat met een ware bouwexplosie. Men herstelt na de verwoestingen in de Tweede Wereldoorlog niet alleen de infrastructuur van steden, maar gaat ook steeds grootschaliger bouwen. Dit gebeurt om de ontstellende woningnood te lenigen en meer centrale voorzieningen te scheppen. Een belangrijk kenmerk van de wederopbouwperiode is de samenwerking tussen opdrachtgevers, architecten en beeldend kunstenaars.

De rijksoverheid voert na een felle strijd van beeldend kunstenaars een percentageregeling in, waarbij 1,5% van de totale bouwsom van overheidsgebouwen zoals gemeentehuizen, schoolgebouwen, ziekenhuizen, postkantoren en brandweerkazernes wordt gereserveerd voor

het aanbrengen van kunst. Het bedrijfsleven volgt al snel met een soortgelijke regeling. Het ideaal van de kunstenaars is om kunst op een laagdrempelige manier in de woon- en werkomgeving van mensen te brengen. De idealistische gedachte is dat mensen die geen musea bezoeken op een natuurlijke manier in aanraking komen met moderne kunst waardoor het welzijn en het beschavingsniveau worden verhoogd.

Omdat de kunstwerken in genoemde periode niet alleen groot van formaat zijn – afmetingen van 4 x 6 meter zijn gangbaar met uitschieters naar boven en beneden – maar ook vast in en tegen gebouwen zijn aangebracht, wordt gesproken van monumentale en architectuurgebonden kunst. Voorbeelden van deze kunst zijn verschillende soorten glasramen (glas-in-lood of -beton, glasappliqué), mozaïeken, reliëfs, wandschilderingen, sgraffiti en tegeltableaus. Deze monumentale kunst wordt niet alleen gekenmerkt door een heel eigen vormen- en beeldtaal, maar ook door de toepassing van nieuwe materialen zoals beton, cortënstaal en bitumenverf.

De beeldtaal houdt vaak het midden tussen figuratief en abstract: er zijn werken die goed te lezen zijn en andere waarin de figuratie sterk is geabstraheerd. De vormtaal wordt gekenmerkt door ‘grootse’ gebaren en het negeren van perspectief en verhoudingen. Kenmerkend voor de meeste werken is het uitbundige kleurgebruik. Opvallend zijn terugkerende thema’s als jong gezin, levensboom, spelende kinderen, flora en fauna, de werkende mens en mengelingen hiervan. Een prominente plaats neemt vaak de zon in. De kleurenrijkdom in combinatie met de veel voorkomende thema’s zijn uitingen van het vooruitgangsoptimisme na de Tweede Wereldoorlog: nooit meer oorlog, Nederland weer opbouwen en dan beter als het was, onderwijs ook middelbaar voor jongens én meisjes, welvaart voor iedereen...

Naar de kunsthistorische betekenis van de monumentale kunst uit de wederopbouwperiode is de laatste jaren veel onderzoek gedaan. In 2013 heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed deze kunststroming tot speerpunt van onderzoek en inventarisatie gemaakt. Dit leidde tot de uitgave van drie toonaangevende publicaties. Het wordt steeds duidelijker dat een groot deel van deze kunst unieke kwaliteiten bezit. Kunstenaars als Karel Appel, Lex Horn en Berend Hendriks hebben landelijk veel belangrijke werken gerealiseerd. Ook op lokaal niveau werkten veel bijzondere kunstenaars. Zo zijn in de provincie Groningen veel architectuurgebonden werken gerealiseerd door de kunstenaars van De Ploeg waaronder Jan van der Zee, werkten in het zuiden van het land kunstenaars als Hugo Brouwer en Marius de Leeuw aan een bijzonder monumentaal oeuvre en is de stad Utrecht door Jan Boon voorzien van vele hoogwaardige kunstwerken. In Rotterdam was Louis van Roode bijzonder actief en in Noord- en Zuid Nederland Henny Bal en René Karrèr.

Eppo Doeve, alleskunner multitalent

Joseph Ferdinand (Eppo) Doeve werd geboren in Bandung (Nederlands-Indië) op 1 juli 1907. Als kind was hij al zeer muzikaal en tekende hij veel. In 1927 vestigde hij zich in Wageningen waar hij een studie volgde aan de Landbouwhogeschool. In 1932 werd hij medewerker bij het Amsterdamse reclamebureau De la Mar. Tevens maakte hij tekeningen voor De Groene Amsterdammer, De Haagsche Post, de Radiobode van de AVRO en vanaf 1946 tot aan zijn dood politieke spotprenten en illustraties voor Elseviers Weekblad.⁵ In 1953 ontwierp hij de Nederlandse bankbiljetten met portretten van belangrijke historische personen.

Hij illustreerde honderden boeken, ontwierp toneeldecors en daarnaast was hij in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw als sneltekenaar in televisieprogramma's werkzaam. Met tekeningen becommentarieerde hij het nieuws in het NCRV-programma Hier en Nu en in datzelfde programma werkte hij in 1976 en 1977 samen met Alexander Pola. Pola gaf in tekst weer wat Doeve moest tekenen: dit werden de zogeheten Fabels die bewaard worden in het Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum. Peter van Straaten vertelde dat Eppo Doeve tekeningen kon maken met twee handen tegelijk: hij begon links en rechts en werkte dan al tekenend naar het midden toe.⁶ Vanwege zijn snelheid van werken en zijn opvallende technische vaardigheden werd hij ook wel 'duivelskunstenaar' genoemd. Als vrij kunstenaar liet hij een groot oeuvre na in de vorm van talloze tekeningen en zo'n 40 schilderijen.

Doeve is daarnaast als monumentalist werkzaam geweest. Naast de onderhavige wandschildering 'Voor de industrie', realiseerde hij in 1952 drie grote muurschilderingen met het thema graszaadhandel in al zijn facetten in de kantine van het pas uitgebreide kantoor van Graszadenhandel Mommersteeg in Vlijmen. Dit gebouw is nu in gebruik door het Thomashuis. In 1955 vervaardigde hij voor de befaamde expositie E55 in Rotterdam een muurschildering voor Van Leers Vatenfabriek. In 1959 kreeg Doeve opdracht voor een muurschildering in het bedrijfsrestaurant van het hoofdkantoor van KLM aan de Plesmanweg in Den Haag, nu in gebruik door het ministerie van Milieu en Infrastructuur. Dit kunstwerk werd geschonken door Heineken Bier naar aanleiding van het 40-jarig bestaan van de luchtvaartmaatschappij. De wandschildering van vijf meter hoog en negen meter lang beeldt het heelal en de ruimtevaart uit.

Doordat hij snel werkte, heeft hij een omvangrijk oeuvre nagelaten. Uit alles blijkt dat hij alle technieken van het kunstmétier beheerste. Met recht kan hij een alleskunner en multitalent worden genoemd. Hij overleed in Amsterdam op 11 juni 1981.

Wandschildering 'Voor de industrie'

Schildering op 25 Okoumé multiplexplaten. Hoogte rechterzijde 7,197 meter, linkerzijde 4,461 meter; lengte 9,649 meter.

Gesigeneerd rechts in het midden (op fabrieksschoorsteen): Doeve.

Wandschildering 'Voor de industrie'. Van links naar rechts: wereldkaart met aangegeven waar grondstoffen worden gewonnen; de brand van 's-Hertogenbosch najaar 1944; de arbeider aan het 'roer'; gezicht op de stad 's-Hertogenbosch in 1955. Foto Hendrik-Jan van Brandwijk

Grofweg gezien kan de wandschildering in vijf grote vlakken worden onderscheiden, die elk een thema verbeelden: van links naar rechts de wereldkaart met aangegeven de gebieden waar grondstoffen vandaan komen, de brand van 's-Hertogenbosch in de herfst van 1944, een arbeider op de rug gezien die aan een enorm rad draait, gezicht op de stad 's-Hertogenbosch in 1955 en tenslotte rechtsonder een bedieningspaneel van een machine. Alle vlakken tezamen 'vertellen' het verhaal van de eindfase van de Tweede Wereldoorlog en de wederopbouw van de stad 's-Hertogenbosch.

De brand van 's-Hertogenbosch in het najaar van 1944. Foto Karin van der Lem

De stad na de Tweede Wereldoorlog wordt op het vierde vlak afgebeeld. De kijker wordt het beeld ingeleid via de brede Zuid-Willemsvaart, het circa 122 kilometer lange kanaal dat in 1826 werd voltooid en belangrijke steden als Maastricht, Maasmechelen, Bree, Weert, Helmond en 's-Hertogenbosch verbindt. Langs het kanaal is de bedrijvigheid in beeld gebracht: schepen die langs de kade in- en uitgeladen worden. Tal van bedrijven hebben een plaats gevonden langs deze verkeersader maar ook aan de horizon zijn bedrijven en fabrieken met rokende schoorstenen te zien.

De stad 's-Hertogenbosch in 1955; daaronder het bedieningspaneel van een machine. Links daarvan is het wapen van 's-Hertogenbosch te zien met daarboven de tekst van Albertus Cuperinus. Foto: Karin van der Lem

Als het ware wordt een 'inkijkje' in deze bedrijven en fabrieken geboden door het derde en vijfde beeldvlak, dus met de arbeider aan het 'roer' en het bedieningspaneel rechtsonder. De arbeider is prominent in beeld gebracht niet alleen qua verhoudingen die buitenproportioneel zijn in vergelijking met de andere afbeeldingen maar ook qua beeldtaal. De werker is op de ontblote, zeer gespierde rug te zien terwijl hij blootvoets en wijdbeens en met een groot armgebaar aan een rad draait. Het rad zelf is onderverdeeld in rijen vakjes die sterk doen denken aan middeleeuwse voorstellingen van de dierenriem en de maanden van het jaar met hun symbolische vertalingen. In dit geval zijn de vakjes gevuld met symbolen van de schoen-, papier-, brouwerij- en weefindustrie, een typemachine als verwijzing naar kantoorwerkzaamheden, en meetapparatuur. In de verlichte vakken aan de rechterkant van het rad zijn ambachten als bakker en boer verbeeld maar ook de spoorwegen en de industrie. Onder de wijdgespreide benen is een trap te zien die druk belopen wordt door mensen die naar hun werk gaan. Links daarvan een grote groep arbeiders terwijl rechts mensen in een kantoorruimte of machinekamer zijn weergegeven. Het industriële karakter van de totale afbeelding wordt versterkt door buizen en kranen die door alle beeldvlakken heenlopen en daardoor een verbindend element vormen.

Voorstudie van de arbeider voor de wandschildering 'Voor de industrie', 1955. De arbeider en de invulling van de vakjes van het rad op de wandschildering wijken af van deze voorstudie

In de schildering verwijzen het stadswapen geflankeerd door de wildemannen en de ernaast aangebrachte tekst specifiek naar de stad 's-Hertogenbosch. De tekst is ontleend aan 'Die Chronicke van der vermaerder ende vromer stad van 't Sertogenbosch, int corte van Henricus die Eerste, hertoge van Brabant tot Philippus van Oostenrijk, coninc van Engeland ende hertoge van Brabant' van de Bossche geestelijke Albertus Cuperinus (circa 1500-na 1560).⁷ In hedendaags Nederlands is daaruit de volgende zin op de schildering geciteerd: "Zij verdienen naerstig hun brood, zij laten kinderen van jongs af aan naar school gaan, een ambacht leren of leren voor koopman."⁸

Hierboven is het specifieke karakter van de beeld- en vormtaal van wederopbouwkunst geschetst. De beeldtaal van 'Voor de industrie' is figuratief. Haarscherp is alles weergegeven en ook het stadsbeeld van 's-Hertogenbosch is goed leesbaar met name door hét icoon van de stad, de Sint-Janskathedraal. De vormtaal wordt gekenmerkt door grote gebaren waarvan de arbeider midden in beeld de sublimatie is. Perspectief en verhoudingen worden genegeerd. De kleurenrijkdom die veel kunstwerken uit de wederopbouwperiode kenmerkt, is ook hier aanwezig. En centraal in dit werk staan de werkende mens en de vooruitgang.

Eppo Doeve aan het werk bij de herplaatsing van de wandschildering 'Voor de industrie' in de Lagere Technische School Westdonk, 1955. Foto nalatenschap Doeve

Kunst- en cultuurhistorische waarde

Voor deze waardestelling vormen voor zover van toepassing het 'Stappenplan voor het behoud van monumentale kunst' en 'Op de museale weegschaal. Collectiewaardering in zes stappen', beide in 2013 uitgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de basis.

De waarderingscriteria zijn:

- Kunsthistorische waarde
- Cultuurhistorische waarde
- Zeldzaamheidswaarde
- Ensemblewaarde
- Lokale/regionale/(inter)nationale waarde
- Conditie.

Kunsthistorische waarde

Eppo Doeve behoort tot de vooraanstaande kunstenaars in Nederland. Hij was zeer getalenteerd en heeft alle disciplines in de beeldende kunst op een succesvolle wijze beoefend. Het onderhavige werk is gemaakt in opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch naar aanleiding van de tentoonstelling als onderdeel van de manifestatie 'Etappe '45-'55' waarbij het accent lag op de vooruitgang die de stad sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog had geboekt. Het moest een wandschildering worden met het thema 'Voor de industrie'. Doeve heeft het thema op een zeer uitdagende manier en met flair aangepakt. Het monumentale werk bevat alle facetten van het thema en ademt in alles de tijdgeest: vooruitgang en vooruitgangsoptimisme. De door 's-Hertogenbosch bereikte resultaten worden gedurfd en stevig voor het voetlicht gebracht. Ondanks de monumentaliteit en de complexiteit van het werk is de leesbaarheid uitstekend gebleven. Dit komt door de keuze voor figuratie, de onderverdeling in thematische beeldvlakken en het goed gekozen kleurgebruik. Deze aanpak getuigt van het talent van Doeve om een gegeven thema op het hoogst mogelijke niveau tot een aantrekkelijke schildering uit te werken. De kunsthistorische waarde moet daarom als hoog worden gekwalificeerd.

Cultuurhistorische waarde

In alle opzichten is de wandschildering 'Voor de industrie' een kwalitatief hoogstaande representant van de kunst uit de wederopbouwperiode. Trots op wat in tien jaar bereikt is, organiseerde de stad 's-Hertogenbosch een manifestatie 'Etappe '45-'55' waarvan één onderdeel een expositie was. In hetzelfde jaar vond in Rotterdam de beroemde manifestatie mét tentoonstelling E55 plaats waarvoor ook kunstenaars werden aangetrokken om werken te realiseren.⁹ Dergelijke manifestaties passen in het tijdsbeeld: hard werken, veel (op)bouwen, welvaart voor iedereen. De tentoonstelling in 's-Hertogenbosch werd druk bezocht en na afloop werd het werk geschonken aan de Lagere Technische School Westdonk. Vanaf 1955 tot en met 2021 hebben duizenden leerlingen, docenten, ouders, personeel en bezoekers deze schildering gezien. Door de kwaliteit ervan behoudt deze zijn waarde: het is een schakel in de geschiedenis van 's-Hertogenbosch als getuigenis van de stand van zaken in 1955 en daarna als onderdeel van de school waar leerlingen werden opgeleid tot vaklui voor fabrieken en bedrijven. De zestiende-eeuwse tekst naast het stadwapen die expliciet verwijst naar onderwijs en werk versterkt de visuele kwaliteiten. Zonder overdrijven kan gesteld worden dat de cultuurhistorische waarde als zeer hoog moet worden gekwalificeerd.

Zeldzaamheidswaarde

Eppo Doeve heeft als monumentalist zo'n 25 wandschilderingen gemaakt waarvan er circa zes verloren zijn gegaan en het lot van circa zes onbekend is.¹⁰ Van één van de bewaard gebleven schilderijen is een plafondschildering is uitgenomen en opgeslagen.¹¹ De zeldzaamheidswaarde is dus groot.

Ensemblewaarde

Het werk werd specifiek voor een tentoonstelling door Doeve vervaardigd in opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch. Omdat de expositie in tenten plaatsvond, werd de schildering op panelen aangebracht. Na afloop van de tentoonstelling werd de schildering geschonken aan de Lagere Technische School Westdonk waar het een plaats kreeg in het trappenhuis in de centrale hal. Daarvoor moest het werk door Eppo Doeve worden aangepast, op maat gemaakt. Het raakvlak van de schildering met de school is het thema: onderwijs en scholing in een bepaalde richting of beroepsuitoefening. Dit raakvlak wordt geborgd met overplaatsing naar de Bossche Vakschool. De ensemblewaarde moet, afgezien van de inhoudelijke component met de locatie, als gering worden gekwalificeerd.

Locale/regionale/(inter)nationale waarde

De locale en regionale waarde moet als hoog worden gekwalificeerd: in het werk staat de vooruitgang in 's-Hertogenbosch tot 1955 centraal. Allerlei aspecten, waaronder het stadswapen, de tekst van Albertus Cuperinus, de Sint-Janskathedraal verwijzen naar genoemde stad. Het werd in opdracht voor de tentoonstelling van de manifestatie 'Etappe '45-'55' gerealiseerd en is een uitgesproken exponent van de Bossche wederopbouwperiode. De nationale waarde is eveneens hoog. Het werk is vervaardigd door een vooraanstaand Nederlands kunstenaar en is in alle facetten een kwalitatief hoogstaand werk uit de wederopbouwperiode in Nederland.

De Kunstkoesteraars bezig met de inventarisatie van de schade aan 'Voor de industrie', 2020. Foto Karin van der Lem

Conditie

Door de Karin van der Lem en Martine Posthuma de Boer van restauratieatelier De Kunstkoesteraars is in 2020 een uitgebreide ‘Schade inventarisatie en restauratie advies’ gemaakt. Graag verwijzen wij naar dit rapport.

Conclusie

De wandschildering ‘Voor de industrie’ van Eppo Doeve uit 1955 is in alle opzichten een kwalitatief hoogstaand werk uit de wederopbouwperiode. Alle facetten – beeld- en vormtaal, kleurgebruik, thema – van deze bijzondere kunstperiode zijn in dit werk aanwezig. Het elan en het vooruitgangsoptimisme, dat zo kenmerkend was na de Tweede Wereldoorlog zijn door Doeve op onnavolgbare wijze gevisualiseerd. Het werk behoort hiermee tot het nationale erfgoed van Nederland in het algemeen en van de stad ‘s-Hertogenbosch in het bijzonder.

¹ Gegevens ontleend aan “Brabant kreeg na de oorlog 252 nieuwe bedrijven” in de Nieuwe Tilburgsche Couant, 19 april 1955. De gegevens over de tentoonstelling staan onder het kopje “Den Bosch gaat feesten”.

² De bloemen werden geleverd door de Tilburgse firma’s Jansen-Geurts en Theeuwen-Wagemakers en door firma Van der Dussen uit ‘s-Gravenmoer.

³ In het kader van deze bevrijdingsfeesten zou de Industriële Kring meedelen aan het gemeentebestuur dat later een energiemonument voor plan West werd aangeboden dat onthuld zou worden wanneer de tunnel eind 1955 in gebruik werd genomen. Op 4 mei 1955 hield de 53^e Wales-divisie die Den Bosch bevrijd heeft haar dodenherdenking waarna de militairen in de stad bleven om de feesten bij te worden waaronder het optreden van twee Britse Regimentsbands en een voetbalwedstrijd met een Engels profelftal. Al deze activiteiten maakten deel uit van genoemde manifestatie.

⁴ De Kunstkoesteraars: Karin van der Lem en Martine Posthuma de Boer, ‘Eppo Doeve – Wandschildering in Den Bosch 1955 – Schade inventarisatie en restauratie advies’, pagina 8 (hierna: De Kunstkoesteraars).

⁵ Zie: Jop Euwijk, ‘Politieke spotprenten van een magiër. Getekend wereldbeeld van Eppo Doeve in Elseviers Weekblad, 1950-1969’, doctoraalscriptie Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen Erasmus Universiteit Rotterdam, december 2008.

⁶ Mededeling van Peter van Straaten aan Johanna Jacobs tijdens de voorbereiding van de overzichtsexpositie ‘Peter van Straaten’ in Museum het Markiezenhof in Bergen op Zoom, 1997-1998.

⁷ Schrijfwijze van de titel volgens A.J. van der Aa, ‘Biographisch Woordenboek der Nederlanden’, Haarlem 1852-1878.

⁸ Vertaling ontleend aan De Kunstkoesteraars, onderschrift afbeelding 6, pagina 7.

⁹ Het thema van de manifestatie E55 was ‘de wederopbouw van de verwoeste stad [Rotterdam] en de wil om de moeilijkheden te overwinnen’.

¹⁰ Gegevens ontleend aan Marysa Otte, ‘Doeve Monumentaal’, Amstelveen [1988], pp. 30 en 31 en een mail van Otte d.d. 20 juni 2021.

¹¹ Mail Marysa Otte van 21 juni 2021. Het betreft een plafondschildering uit 1953 voor het ministerie van Onderwijs Kunsten en Wetenschappen in Den Haag.